

ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ НЕОБХІДНІСТЬ РАДИКАЛЬНОГО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ В КРАЇНАХ, ЩО ПЕРЕЖИЛИ ТРИВАЛИЙ ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ

Пядишев В. Г.

Із 24 лютого 2022 р. Україну втягнуто у повномасштабний збройний конфлікт, який неминуче матиме для держави негативні наслідки різного характеру. Значну роль серед них матимуть зміни у криміногенній обстановці. Подібні події вже відбувалися та відбуваються у численних країнах, їх перебіг висвітлено у закордонній літературі. Через це метою роботи є на підставі аналізу закордонних даних дослідити розвиток найважливіших криміногенних чинників, що виникають і розвиваються або можуть розвиватися у державі протягом її участі у довготривалому збройному конфлікті та зумовлюють необхідність кількісного і якісного зміцнення Національної поліції. Виявлено низку основних криміногенних чинників, що пов'язані між собою і зумовлені саме розвитком збройного конфлікту.

Перший чинник, а саме зростання кількості родин, що залишаються без засобів існування, зумовлений руйнуванням виробництва, колапсом державної економіки та приватних підприємств, зменшенням кількості робочих місць і безробіттям, що призводить до зниження матеріального забезпечення багатьох сімей.

Поширення країною правового нігілізму (другий фактор), своєю чергою, зумовлене бойовими діями. Люди, частково чи повністю позбавлені засобів для існування, тим більше ті, хто бачив чи заподіяв насильницьку смерть, є менш стійкими перед межею закону, коли йдеться про поліпшення особистого благополуччя або тим більше про забезпечення засобів для існування своїх сімей. Цей чинник охоплює не тільки колишніх комбатантів, а й ширші верстви населення та їхню готовність до злочинів та дрібних правопорушень.

Важливим фактором є та обставина, що після завершення активних бойових дій на вулиці опиниться велика кількість колишніх комбатантів, позбавлених засобів до існування та не маючих інших професійних навичок, окрім бойових. Деякі з них до того ж страждають бойовим посттравматичним синдромом.

Деякі зарубіжні науковці та практики на підставі дослідження численних осередків бойових дій виділяють як важливий негативний чинник придбану протягом бойових дій готовність до мародерства, яке

не лише руйнує колишній добробут людей, а й спричиняє значні людські жертви.

Нестримний розквіт і зміцнення організованої злочинності на теренах колишніх збройних конфліктів є результатом значного послаблення правоохоронного контролю на територіях. Саме тут нахална злочинність безмежно розвиває свої найбільш небезпечні корисливі напрями, такі як незаконний обіг наркотичних речовин, торгівля людьми як у сенсі примусової проституції, так і трудового рабства, торгівля людськими органами.

Можливості злочинності різного рівня організованості підкріплює неконтрольоване розповсюдження бойової вогнепальної зброї.

У постконфліктних країнах, де існує проблема великої кількості колишніх комбатантів і де працюють місії ООН із підтримання миру, утворюються спеціальні програми для утримання комбатантів від потрапляння до лав злочинності - програми «роззброєння - демобілізація - реінтеграція до суспільства». У становленні та розвитку цих програм значну роль має відігравати поліція.

Особливістю сучасного світу є впровадження новітніх досягнень інформаційних технологій у всі сфери людського життя. Злочинність різного рівня організації також активно озброюється цими досягненнями. Останнє вимагає від правоохоронних систем також активно озброюватися досягненнями інформаційних технологій.

Усі зазначені вище чинники значно ускладнюють діяльність поліції. Причому одним із найважливішим факторів є значні втрати поліцейських сил протягом збройного конфлікту як у чисельному, так і у якісному сенсі. Тому держава, що стала стороною у тривалому збройному конфлікті, повинна, незважаючи на всі труднощі, дбайливо та системно підходити до розвитку своєї поліції.

Ключові слова: тривалий збройний конфлікт, колишні комбатанти, правовий нігілізм, організована злочинність, неконтрольоване розповсюдження зброї, програми роззброєння - демобілізації - реінтеграції.

Piadyshev V. H. Factors determining the need for a radical improvement of the police effectiveness in countries that have experienced a long-term armed conflict

Since February 24, 2022, the state of Ukraine is involved in a full-scale armed conflict, which will inevitably have negative consequences of various kinds for the state. Changes in the criminogenic situation will play a significant role among them. Similar events have already taken place and are taking place in many countries, and their development is reflected in foreign literature. Therefore, the purpose of this work is based on the analysis of foreign data to trace the development of major criminogenic factors that arise and develop or may develop in the country during its participation in long-term armed conflict and necessitate quantitative and qualitative strengthening of the National Police. Thus, a number of major criminogenic factors have been identified in the work, which are interrelated and caused by the development of armed conflict.

The first factor, namely the increase in the number of families left without means of subsistence, is due to the destruction of production, the collapse of the state economy and private enterprises, job losses and unemployment, which reduces the material security of many families.

The spread of legal nihilism by the country as a second factor, in turn, is due to many factors caused by hostilities, namely, people, who are partially or completely deprived of livelihood, especially those who have seen or caused violent death are less resistant to law violation, when it comes to improving personal well-being or, even more, providing for the livelihood of their families. This factor covers not only ex-combatants, but also the general population and their readiness for crime and petty offenses.

An important factor is the fact that after the end of active hostilities a large number of ex-combatants pour out into the streets, deprived of livelihoods and having no professional skills other than combat. Some of them, moreover, suffer from combat post-traumatic stress disorder.

Some foreign scholars and practitioners, based on a study of numerous outbreaks of hostilities, point out as an important negative factor the readiness for looting acquired during hostilities, which not only destroys the former well-being of people, but also causes significant human casualties.

The unbridled flourishing and strengthening of organized crime in the areas of former armed conflicts is the result of a significant weakening of law enforcement control in the territories. It is here that brazen crime endlessly develops its most dangerous acquisitive trends, such as drug trafficking, human trafficking, both in the sense of forced prostitution and labor slavery, trafficking in human organs.

The capabilities of various levels of organized crime are supported by the uncontrolled proliferation of firearms.

In post-conflict countries, where there is a problem of large numbers of ex-combatants and UN peacekeeping missions are dispatched, special programs are being set up to keep combatants out of crime: disarmament-demobilization-reintegration programs. The police have a significant role to play in the development of these programs.

A feature of the modern world is the introduction of the latest advances in information technology into all spheres of human life. Crime at various levels of the organization is also actively armed with these achievements. The latter requires law enforcement systems to actively arm themselves with the latest achievements of information technology.

All the above factors significantly complicate the work of the police. Moreover, one of the most important factors is the significant loss of police forces during the armed conflict, both in numerical and qualitative terms. Therefore, a state that has become a party to a protracted armed conflict must, despite all difficulties, take a careful and systematic approach to the development of its police force.

Key words: protracted armed conflict, ex-combatants, legal nihilism, organized crime, uncontrolled proliferation of weapons, disarmament - demobilization - reintegration programs.

Загальна постановка проблеми. Останнім часом держава Україна опинилася у стані довготривалих бойових дій. Усі сили держави кинуті на протидію повномасштабній військовій агресії. Між тим, як і в інших країнах у подібному стані, усередині держави відбуваються процеси, що докорінно погіршують криміногенну обстановку. Ці процеси вже спостерігалися і спостерігаються в інших державах і мають певні закономірності. Своєчасне вивчення зазначених процесів сприятиме адекватному кількісному і якісному зміцненню сил поліції.

Ступінь наукового розроблення теми. В Україні, з одного боку, багато сучасних відомих науковців, таких як О.М. Бандурка, А.В. Блага, В.В. Голіна, Ю.Ф. Іванов, Т.В. Корнякова, В.В. Черней, Н.С. Юзікова, котрі присвятили свої роботи різним аспектам кримінології [1-5]. З іншого боку, хоча у багатьох сучасних публікаціях обговорюються питання збройного конфлікту в Україні, вони здебільшого стосуються гуманітарних аспектів [6-8].

І оскільки знаходження суверенної держави Україна у стані повномасштабного збройного конфлікту є новим явищем сучасної історії, досі

немає публікацій, що були б присвячені розвитку різних аспектів криміногенної ситуації у країні, викликаних довготривалим збройним конфліктом

Метою запропонованої роботи є на підставі аналізу закордонних даних дослідити розвиток найважливіших криміногенних чинників, що виникають і розвиваються у державі протягом її участі у довготривалому збройному конфлікті та зумовлюють необхідність кількісного та якісного зміцнення Національної поліції.

Виклад основного матеріалу. Вирішуючи питання про напрями та інтенсивність розвитку поліції в Україні протягом її знаходження у стані повномасштабних бойових дій, слід урахувати чисельні чинники, що виникали та розвивалися у державах, що вже пережили збройні конфлікти на своїй території. Розглянемо основні з них.

1. Зростання кількості родин, що залишаються без засобів існування.

Руйнування виробництва, колапс державної економіки та приватних підприємств, зменшення кількості робочих місць призводять до зниження матеріального забезпечення багатьох сімей. Вплив цього чинника на погіршення криміногенної ситуації навряд чи потребує пояснень. Люди, які втратили легальні засоби існування, неминуче шукатимуть інші, ймовірно, нелегальні.

Отже, наслідки війни виходять далеко за межі прямих смертей. Окрім жертв на полі бою, збройний конфлікт часто призводить до вимушеної міграції, потоків біженців, відтоку капіталу та руйнування інфраструктури суспільства. Це також створює розрив у розвитку між тими країнами, які пережили збройний конфлікт, та тими, у яких його не було. Зроблено зразковий розрахунок: на кожного солдата, вбитого в бою, вмирає одне немовля (як правило, через недоїдання), яке інакше вижило б [9].

Розташований у Лондоні Консорціум дослідження безпечних засобів існування, орієнтований на роботу з удосконалення зазначеного напрямку надання допомоги населенню, яке постраждало від різних гуманітарних катастроф, констатує, що збройні конфлікти займають чи не перше місце серед них [10].

2. Поширення країною правового нігілізму. Це явище визначається попередніми чинниками, зумовленими бойовими діями. Люди, частково чи повністю позбавлені засобів для існування, тим більше ті, хто бачив чи заповдіяв насильницьку смерть, є менш стійкими перед межею закону, коли йдеться про поліпшення особистого благополуччя або тим більше забезпечення засобів для

існування своїх сімей. Цей чинник охоплює не лише колишніх комбатантів, а й ширші верстви населення та їхню готовність до дрібних правопорушень.

Розглядаючи тему правового нігілізму, видатний християнський священик і письменник Річард Джон Нойхаус, зазначав: «Право видає закони, виносить рішення, керує та веде переговори про розподіл прав та обов'язків у надії запобігти шкоді, вирішити конфлікти та створити засоби співпраці» [11].

Ніколас Казаді, старший економіст, керівник відділу стратегії та політики Програми Розвитку ООН, у статті «Правовий нігілізм наростає» відзначає нестримне зростання правового нігілізму у зонах збройних конфліктів [12].

У розділі «Насильство як етика зла» книги «Нігілізм і «негритянство» С. Монга, професор Університету у Бостоні (США) та Університету в Сорбонні (Франція), зазначає, що після терору як єдиної форми політичного діалогу в Сьєра-Леоне, Руанді, інших країнах після збройного конфлікту правовий нігілізм досягає своїх крайніх меж [13]. Отже, якщо до конфлікту більшість людей на території були законослухняними і поліції доводилося мати справи із «закононеслухняною» меншістю, то після збройного конфлікту справа міняється докорінно, і поліції доводиться відпрацьовувати у багато разів більшу кількість кримінальних справ та закликати до порядку більшість населення.

3. Вихід на вулицю колишніх комбатантів. Після завершення бойових дій відбувається вихід на вулицю колишніх комбатантів, багато з яких не мають можливості повернутися на свої колишні робочі місця або просто не мають жодної спеціальності, окрім військової. За досвідом багатьох країн, що вийшли з конфлікту, такими особами дуже цікавиться організована злочинність, вона завжди готова запропонувати значні «зарплати» особам, які добре опанували військову справу. І якщо суспільство не знайде способів перехопити цих осіб, залучити їх до участі у розвитку суспільства, вони стануть помітним додатковим тягарем для правоохоронних органів.

4. Виникнення певної кількості людей, що звикли до мародерства як засобу існування. Певна кількість колишніх комбатантів неминуче отримує звичку до збройного мародерства. Термін «мародерство» часто використовується як загальний термін для позначення присвоєння під час збройного конфлікту. Мародерство є компонентом сучасного збройного конфлікту і спричи-

няє значні людські жертви [14].

Якщо протягом бойових дій, коли через неадекватність системи забезпечення бійці вдавалися до присвоєння чужого майна (принаймні засобів існування - продуктів), це певною мірою було виправдано, то й після бойових дій залишається не лише звичка, а й матеріальна та продовольча незабезпеченість - тобто життєво важлива причина.

Гі Дебонне, фахівець із Центру всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, зазначає, що постконфліктні ситуації часто бувають гіршими, ніж самі конфлікти [15].

Центр «Громадянські особи у конфлікті» у статті «У Малі мародерство руйнує перспективи світу» вказує, що сім'ї, які під страхом смерті змушені були тимчасово покинути своє житло, після повернення знаходили їх повністю розграбованими [16].

Можна стверджувати, що це стосується будь-якого збройного конфлікту на будь-якому континенті. Причому практика доводить, що ті, хто звик до мародерства на передовій, не бажають розлучатися із цією звичкою і надалі. Це підтверджується досвідом усіх держав, що пережили значні збройні конфлікти, зокрема Боснія, Косово, Лівія.

Тобто значна частина населення, залишившись без засобів існування, для свого виживання має єдиний шлях - здобування засобів існування протизаконними методами.

5. Розквіт і зміцнення організованої злочинності. Наведені вище чинники неминуче сприяють формуванню організованих злочинних угруповань, досвід діяльності і потужність яких стрімко зростають. Набуває сили масовість небезпечних злочинів, таких як незаконний обіг наркотичних речовин, незаконна торгівля зброєю, торгівля жінками, торгівля людськими органами та ін. Про це свідчать чисельні публікації, але ми обмежимося поодинокими прикладами.

Отже, у регіонах конфлікту, крім іншої незаконної діяльності, виробництво та торгівля наркотиками часто відіграють важливу роль [17]. Зокрема, прикладами щодо розвитку наркобізнесу в зонах конфліктів можуть служити Косово, Судан, Афганістан, Гаїті та ін. Практичні справи вказують, що там, де вже існує виробництво наркотиків, умови збройного конфлікту стимулюють виробництво наркотиків і дають змогу повстанцям залучатися до торгівлі наркотиками та фінансувати їхню боротьбу, збільшуючи тим самим свої можливості та виклик, який вони кидають держа-

вам [18, с. 751].

На початку 2000 р. (наприкінці збройного конфлікту) міжнародні неурядові організації «Амнесті Інтернейшнел» та Міжнародна організація з міграції (МОМ) свідчать про надзвичайний розвиток торгівлі людьми в Косово [19]. При цьому можна стверджувати, що через загальне послаблення правоохоронного контролю цей процес відбувається в усіх зонах збройних конфліктів. Отже, у місіях ООН із підтримання миру в Боснії і Герцеговині, Косово і Лівії у складі поліції ООН створювалися спеціалізовані підрозділи Trafficing in Persons Units.

Газета «Гардіан» інформує про торгівлю людськими органами в Косово [20]. На цю тему були сотні статей у численних виданнях. Безліч статей було присвячено розвитку зазначеного кримінального напрямку в Ісламській державі Ірак та Левант (ІДІЛ) [21].

6. Потрапляння невраховуваної кількості одиниць вогнепальної зброї у приватні руки і виникнення організованих кримінальних угруповань.

Протягом збройного конфлікту через велику низку причин значна кількість бойової вогнепальної зброї розповсюджується країною. З одного боку, це неминучий вимушений захід. З іншого боку, вона має значний побічний ефект, оскільки безліч одиниць стрілецької зброї потрапляє до рук приватних осіб: чи то колишніх комбатантів, чи осіб, що знайшли зброю на місцях бойових подій або придбали за кошти. Про це, зокрема, попереджає П. Лок у статті «Збройні конфлікти та розповсюдження стрілецької зброї» [22].

Цим чинником посилюється попередній фактор. Отже, організовані злочинні угруповання становляться ще більш небезпечними. Це ж стосується й окремих злочинців, які не входять до організованих угруповань.

7. Програми «роззброєння - демобілізації - реінтеграції до суспільства».

Як відзначалося вище, у всьому світі багато молодих людей до вступу в тривалі бойові дії не встигають отримати досвід іншої роботи, яка б забезпечувала існування їх та їхніх родин.

З урахуванням цього в усіх державах, де працюють місії ООН із підтримання миру, створюються програми ООН роззброєння, демобілізації та реінтеграції (РДР) спрямовані на підтримку колишніх комбатантів у (пост)конфліктних ситуаціях, сприяння безпеці та стабільності і створення умов для сталого миру та розвитку. До учасників програм РДР входять дорослі колишні комба-

тантати чоловічої статі, а також комбатанти жіночої статі та діти, інші особи, які виконують допоміжні функції (наприклад, кухарі, секс-рабині) в озброєних групах, та утриманці комбатантів. Бенефіціари включатимуть ці групи (та їхніх утриманців), а також спільноти, у які вони реінтегруються [23].

Важливо зазначити, що у створенні та реалізації програм РДР значне навантаження лягає на поліцію - від процесу фільтрації комбатантів (стосовно участі у військових злочинах) і до спостереження за їхньою діяльністю протягом та навіть після проходження програм.

8. Значні втрати чисельності місцевої поліції. Неважко переконатися, що практика використання поліцейських у складі збройних сил під час збройних конфліктів не нова і звичайна настільки, що цьому питанню присвячено «Розділ В. Включення воєнізованих чи збройних органів до складу збройних сил» Звичайного міжнародного гуманітарного права [24]. Можна також установити, скільки людей загинуло внаслідок збройного конфлікту в окремій країні. Наприклад, під час «Боснійської війни», за незалежними оцінками, загинуло близько 100 тис осіб і більше ніж 2 млн потрапили до числа біженців або внутрішньо переміщених осіб [25].

На жаль, не виявлено досліджень, які б визначили, який відсоток поліцейських мав можливість повернутися до виконання своїх поліцейських функцій після завершення конфлікту.

Більше того, наданий матеріал не може супроводжуватися статистичними даними, оскільки на теренах бойових дій їх накопичення унеможливується. Проте повідомлення з місць подій свідчать, що там сотнями гинуть бійці, а також мирні мешканці. Отже, країни, де ведуться бойові дії, не надають (або не можуть надавати) статистичні дані про злочинність. Щоб переконатися у цьому, достатньо переглянути всесвітні рейтинги злочинності по країнах. Інформації про країни, де ведуться бойові дії, немає. Але натомість є численні джерела, які підтверджують розвиток жакливої злочинності. У 1999 р. автор під час роботи в групі радників від ООН у поліцейській академії Враца в Сараєві та в поліцейській академії в Баня-Луці, відвідуючи поліцейські ділянки та займаючись набором у поліцейській академії, бачив списки поліцейських, які загинули як із боку сербів, так і з боку босняків і хорватів. Тобто досвід Республіки Сербської, а також Федерації Босняків та Хорватів (у Боснії, яка поділяється на ці дві країни) свідчить, що більшість поліцейських загинуло, оскільки протягом бойових дій усі вони були

на першій лінії. Автор особисто спостерігав сотні маленьких світлин поліцейських, що загинули протягом конфлікту, на стінах у приміщеннях поліцейських установ і у Сараєво (столиця Федерації Босняків та Хорватів), і у Баня-Луці (столиця Республіки Сербської).

До того ж частина родин поліцейських, що мали нагоду уцілити протягом бойових дій, висловила небажання продовжувати жити у зруйнованій та небезпечній державі і залишили її разом із батьками-поліцейськими.

Отже, після закінчення гарячої фази конфлікту до служби змогло повернутися приблизно 10% поліцейських на обох сторонах.

Повністю та сама ситуація спостерігалася і в Ліберії (Африка).

Важливо, що після закінчення бойових дій місця тих, хто не повернувся з війни, у поліції намагаються заповнити молодими людьми, які щойно пройшли короткострокову підготовку і, звичайно ж, не можуть повною мірою замінити своїх досвідчених попередників. Тобто після завершення збройного конфлікту тягар наведених вище чинників припадає на вкрай ослаблені поліцейські сили

9. Двокий вплив розвитку інформаційних технологій. Сьогодні характерне тим, що в усьому світі багато чинників, що сприяють розвитку організованої злочинності, багаторазово посилюються впровадженням у їхню діяльність сучасних інформаційних технологій, і жодна країна не є винятком, про що говорять багато сучасних публікацій. І щоб не відставати у перегонах зі злочинністю, поліцейські мають бути належним чином підготовлені, щоб брати на озброєння та ефективно використати останні досягнення у галузі інформаційних технологій.

Висновки. Досвід усіх держав, де відбулися всеохоплюючі збройні конфлікти, свідчить, що після завершення збройного конфлікту державі для утримання криміногенної ситуації у межах допустимості буде потрібна підвищена кількість висококваліфікованих поліцейських сил, що зумовлено низкою таких чинників.

Протягом конфлікту значна частка довоєнних сил поліції загине на передньому краї бойових дій, ще частка зі своїми родинами опиниться за межами держави через економічні проблеми.

Зростання правового нігілізму як наслідок знецінення морально-етичних цінностей у результаті участі у бойових діях та спостереження їхніх результатів призведе до значного зменшення відсотка законослухняного населення.

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

Через руйнацію провідних продуктивних сил трапляється помітний спад економіки, що призведе до значного зростання кількості родин, що залишаться без засобів існування. Це, своєю чергою, призведе їхніх представників до нелегальних засобів добування засобів існування.

Усе зазначене та інші чинники призводять до поширення організованих злочинних угруповань та зміцнення відомих напрямів організованої злочинності, таких як нелегальний обіг наркотичних речовин, торгівля людьми, торгівля людськими органами.

Потрапляння протягом збройного конфлікту величезної кількості одиниць стрілецької зброї до приватних рук посилює зазначені обставини.

Для утримання колишніх комбатантів від потрапляння до лав організованої злочинності будуть необхідні розроблення та втілення програми «демобілізація - роззброєння - реінтеграція до суспільства» (на кшталт аналогічних програм, що здійснюються службами ООН протягом операцій ООН з підтримання миру). У здійсненні таких програм величезну роль відіграють кваліфіковані поліцейські.

Водночас сьогодні організована злочинність підсилюється новітніми досягненнями у сфері інформаційних технологій.

Усі висвітлені чинники свідчать, що будь-яка країна, яка стала стороною у тривалому збройному конфлікті, повинна, незважаючи на всі труднощі, дбайливо та системно підходити до розвитку своєї поліції, щоб та була в змозі гідно зустріти кримінальні проблеми, що насунуться на країну після завершення зазначеного конфлікту.

Література

1. Кримінологія (загальна частина) : навчальний посібник / А.В. Блага та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. акад. НАПрН України О.М. Бандурки ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2011. 240 с.

2. Кримінологія : підручник / В.В. Голіна та ін. ; за ред. проф. В.В. Голіни, Б.М. Головіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2014. 439 с.

3. Іванов Ю.Ф., Джужа О.М. Кримінологія : навчальний посібник ; вид. 2-е, доп. та перероб. Київ : Паливода А.В., 2008. 292 с.

4. Корнякова Т.В., Юзікова Н.С. Кримінологія : курс лекцій ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпропетровськ : Ліра, 2014. 243 с.

5. Чернеї В.В. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам у сфері діяль-

ності небанківських фінансових установ в Україні : монографія ; Нац. акад. внутр. справ. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 454 с.

6. Назарчук І. Збройний конфлікт в Україні: актуальні питання щодо діяльності МКЧХ. *Юридична Газета online*. 2022. 28 квітня. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zbroyniy-konflikt-v-ukrayini-aktualni-pitannya-shchodo-diyalnosti-mkchh-.html> (дата звернення: 25.05.2022).

7. Подальший збройний конфлікт в Україні матиме руйнівні наслідки для прав мільйонів людей. *Amnesty International*. 28.01.2022. URL: <https://www.amnesty.org.ua/podalshyj-zbrojnyj-konflikt-v-ukrayini-matyme-rujnivni-naslidky-dlya-prav-miljoniv-lyudej/> (дата звернення: 25.05.2022).

8. Росія, Україна та міжнародне право: про окупацію, збройний конфлікт та права людини. *Human Rights Watch*. April 25, 2022. URL: <https://www.hrw.org/uk/news/2022/04/25/russia-ukraine-international-law-occupation-armed-conflict-and-human-rights> (дата звернення: 25.05.2022).

9. Gates S., Hegre H., Nygard H.M., Strand H. Development Consequences of Armed Conflict. Applied Knowledge Service. 2012. 10 p. URL: <https://gsdrc.org/document-library/development-consequences-of-armed-conflict/> (дата звернення: 21.05.2022).

10. Maxwell, D., Mazurana, D., Wagner, M. and Slater, R. (2017) Livelihoods, conflict and recovery: findings from the Secure Livelihoods Research Consortium. London : Secure Livelihoods Research Consortium. 2017. 36 p. URL: https://securelivelihoods.org/wp-content/uploads/Livelihoods-conflict-and-recovery_Findings-from-the-Secure-Livelihoods-Research-Consortium-1.pdf (дата звернення: 21.05.2022).

11. Neuhaus R.J. Nihilism without the Abyss: Law, Rights, and Transcendent Good. *Journal of Law and Religion*. Vol. 5. № 1(1987). P. 53-63.

12. Kazadi N. Corruption in Africa: «Legal nihilism on the rise». *Ideas for Development*. 17 June 2021. URL: <https://ideas4development.org/en/corruption-africa/> (дата звернення: 21.05.2022).

13. Monga C. Nihilism and Negritude: Ways of Living in Africa. *Harvard University Press*. 29.08.2016. 226 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=KpqsDQAAQBAJ&pg=PA170&lpg=PA170&dq=legal+nihilism+in+Liberia&source=bl&ots=FPD-n8jhGk&sig=ACfU3U0cHY1zewgSHO51HV5hCjFznuAYlQ&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKewiyirQW0_L3AhUltYsKHBqvAYgQ6AF6BAgwEAM#v=onepage&q=legal%20nihilism%20in%20Liberia&f=false (дата звернення: 21.05.2022).

14. Mac Ginty R. Looting in the context of violent conflict: conceptualization and typology. *ResearchGate*.

July 2004. URL: https://www.researchgate.net/publication/33042618_Looting_in_the_context_of_violent_conflict_A_conceptualisation_and_typology (дата звернення: 21.05.2022).

15. Debonnet G. Post-conflict situations can be worse than the conflict s themselves. *The UNESCO Courier*. December 2006. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000210794> (дата звернення: 21.05.2022).

16. In Mali, Looting Steals Prospects for Peace. *Centre for Civilians in Conflict*. URL: <https://civiliansinconflict.org/blog/in-mali-looting-steals-prospects-for-peace/> (дата звернення: 21.05.2022).

17. Drugs and armed conflicts. Bundeszentrale für politische Bildung. URL: <http://warpp.info/en/m4/articles/drugs-and-armed-conflicts> (дата звернення: 25.05.2022).

18. Cornel S.E. The interaction of Narcotics and Conflict. *Journal of Peace research*. 2005. Vol. 42. № 6. P. 751-760. URL: <https://www.jstor.org/stable/30042417> (дата звернення: 25.05.2022).

19. Kosovo: So does that mean I have rights? *Amnesty International European Institutions Office*. 2004. May 06. URL: <http://www.amnesty.eu/en/news/press-releases/eu/violence-against-women/gender-based-violence/fgm/kosovo-so-does-that-mean-i-have-rights-0197/#.WezllfK9u7l> (дата звернення: 21.05.2022).

20. Lewis P. Kosovo PM is head of human organ and arms ring, Council of Europe reports. *The Guardian*. 14 December 2010. URL: <https://www.theguardian.com/world/2010/dec/14/kosovo-prime-minister-llike-mafia-boss> (дата звернення: 21.05.2022).

21. Unruh B. More reports of ISIS human-organ trafficking. *World Net Daily*. August 19, 2015. URL: <http://www.wnd.com/2015/08/more-reports-of-isis-human-organ-trafficking/> (дата звернення: 21.05.2022).

22. Lock P. Armed Conflicts and Small Arms Proliferation: Refocusing the Research Agenda. *Policy Sciences*. 1997. Vol. 30. № 3. P. 117-32. *JSTOR*. URL: <http://www.jstor.org/stable/4532406> (дата звернення: 21.05.2022).

23. Iffat Idris. Lessons from DDR programmes. *Governance. Social Development*. 01.06.2016. URL: <http://gsdrc.org/wp-content/uploads/2016/06/HDQ1368.pdf> (дата звернення: 21.05.2022).

24. Practice Relating to Rule 4. Definition of Armed Forces. *ihl-databases.icrc*. URL: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_rul_rule4_sectionb (дата звернення: 22.05.2022).

25. Lamp J.R. Bosnian War. European history [1992-1995]. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/event/Bosnian-War> (дата звернення: 21.05.2022).

Пядишев В. Г.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кібербезпеки
та інформаційного забезпечення
Одеського державного університету
внутрішніх справ